

УДК 338.3

Літковець Ю.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільського національного економічного університету

ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ

THE STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS ASSESSMENT OF THE FAT AND OIL INDUSTRY

АНОТАЦІЯ

Вивчено сучасний стан олійно-жирової галузі України. У процесі дослідження встановлено коло проблем, з якими стикаються виробники. До них віднесена, насамперед, нестабільна ситуація на українському валютному ринку, що приводить до зростання закупівельних цін на насіння олійних культур. Відбувається скорочення обсягів виробництва ріпакової та соєвої олій через масовий експорт насіння цих культур; зростання конкуренції на ринку соняшникової олії з боку Російської Федерації, що вимагає посиленої уваги до рівня якості. Окреслено перспективи подальшого розвитку олійно-жирової галузі з метою утримання конкурентних позицій на світовому ринку.

Ключові слова: олійно-жирова галузь, олійно-екстракційний завод, споживчий кошик, експорт, рослинна олія, насіння олійних культур.

АННОТАЦИЯ

Изучено современное состояние масложировой отрасли Украины. В ходе исследования установлены проблемы, с которыми сталкиваются производители. К ним отнесена, прежде всего, нестабильная ситуация на украинском валютном рынке, что приводит к росту закупочных цен на семена масличных культур. Происходит сокращение объемов производства рапсового и соевого масел из-за массового экспорта семян этих культур; рост конкуренции на рынке подсолнечного масла со стороны Российской Федерации, что требует повышенного внимания к уровню качества. Определены перспективы дальнейшего развития масложировой отрасли с целью удержания конкурентных позиций на мировом рынке.

Ключевые слова: масложировая отрасль, маслоэкстракционный завод, потребительская корзина, экспорт, растительное масло, семена масличных культур.

ANNOTATION

The present state of the oil and fat industry of Ukraine is studied. The study identifies a range of problems faced by manufacturers. These include the following. First of all, the unstable situation in the Ukrainian currency market leads to an increase in purchasing prices for oilseed crops. The rape and soybean oil production is decreasing due to the mass export of these crops. The competition on the sunflower oil market is growing from the Russian Federation. It requires increased attention to the quality level. The prospects for further development of the oil and fat industry with the purpose of keeping the competitive positions on the world market are outlined.

Keywords: fat and oil industry, oil extraction plant, consumer basket, export, vegetable oil, oilseed crops.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття Україна утвердилася як лідер з експорту соняшникової олії, виводячи олійно-жирову галузь у низку стратегічних галузей національної економіки. Цьому значною мірою сприяла вдала державна регуляторна політика, що поєднувала інтереси як держави, так і виробників цього сектору економіки. Розширення виробничих потужностей за рахунок будівництва

нових заводів та модернізації тих, що діють, за найкращими світовими стандартами було здійснено завдяки вмілому скеруванню інвестицій в олійно-жировий комплекс. Це дало змогу сформувати розвинену інфраструктуру, що включає велику кількість елеваторів, логістичних фірм і портів. Удосконалено систему логістики шляхом будівництва нових терміналів у морських портах, збільшено кількість зайнятих. За рахунок цього встановилась експортна орієнтація олійно-жирової галузі.

Підтвердженням викладеного є слова генерального директора асоціації «Укроліяпром» Степана Капшука: «Потужності з переробки олійної сировини в Україні збільшилися з 2,5 млн. тонн в 1998 р. до 18,5 млн. тонн в 2016 р., або в 7,4 раза, а використання потужностей за цей період збільшилося з 30% до 85%. За 15 останніх років побудовано 37 нових заводів і модернізовані майже всі підприємства, створено 10 тис. робочих місць. Загальний обсяг інвестицій, вкладених у розвиток галузі, перевищує 2 млрд. дол. США... в 6 портах побудовано 16 терміналів» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження стану, особливостей розвитку, з'ясування кола проблем, що існують в олійно-жировій галузі, присвячені праці таких науковців, як Л.М. Благодир [1], О. Лозовський [2], О.В. Манойленко, Т.А. Жадан [3], П.Т. Саблук, Е.А. Щербак [4] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ринок виробництва продовольства України є динамічним та залежить від широкого кола факторів впливу, серед яких є державна фінансова, інноваційна, зовнішня політика та стан економіки країни загалом. У цих умовах постійно змінюються параметри діяльності підприємств, у тому числі й олійно-жирової галузі, що й вимагає нового підходу до їх дослідження. Необхідно розробити напрями розвитку задля збереження позиції лідера на світовому олійному ринку.

Мета статті полягає у вивченні сучасного стану олійно-жирової галузі України, дослідженні проблем, з якими стикаються виробники, та окресленні подальших перспектив розвитку галузі з метою утримання конкурентних позицій на зовнішньому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олійно-жирова галузь як структурний підкомплекс АПК, що об'єднує як виробників насіння, так і олійно-переробні заводи, характеризується щорічним нарощуванням обсягів виробництва. Так, у 2016 р. Україна стала найбільшим експортером соняшникової олії, збільшивши її виробництво протягом року на 20%. За даними асоціації «Укроліяпром», у 2016 р. Україна експортувала рекордний обсяг соняшникової олії – 4,8 млн. тонн, що на 23% більше, ніж у 2015 році. У грошовому вираженні експорт цієї продукції становив 4,8 млрд. дол. проти 4,2 млрд. дол. роком раніше [1]. Продовжує утримувати позиції лідера українська олійно-жирова галузь і в 2017 р., який відзначився зростанням обсягу виробництва соняшникової олії до 6,3 млн. т.

Асоціація «Укроліяпром» об'єднує найбільші олійно-жирові підприємства України з часткою понад 90% вітчизняного виробництва рослинних олій, понад 80% виробництва маргаринової продукції, близько 40% виробництва майонезу. До її складу входять також Український науково-дослідний інститут олій та жирів НААН, підприємство з виготовлення обладнання для переробки рослинних олій ТОВ «ТАН», підприємство з виробництва теплоенергетичного та

енергетичного машинобудування ТОВ СПКТБ «Енергомашпроект», інформаційно-аналітичні агентства «АПК-Інформ», «Експерт Агро», консалтингове агенство «УкрАгроКонсалт» та низка малих підприємств, діяльність яких пов'язана з виробництвом олійно-жирової продукції [1].

Більш детально обсяги виробництва олійно-жирової продукції демонструють дані табл. 1.

Як видно з табл. 1., за всіма показниками, окрім виробництва нерафінованої олії ріпакової, свиріпової та гірчичної, їх фракцій, спостерігається зростання обсягів виробництва у 2016 р. Це вказує на те, що основна олійна культура в Україні – соняшник. Сприятливі погодні-кліматичні умови та родючі ґрунти є провідними чинниками для збільшення виробництва головної олійної культури, що викликає підвищений інтерес у агровиробників до розширення посівних площ. Наглядно динаміку посівних площ олійних культур демонструє рис. 1.

Показана на рис. 1 динаміка зміни посівних площ у бік їх розширення вказує на зростання попиту на олійні культури. Так, порівняно з 2010 р. у 2015–2016 рр. площі під соєю збільшилися майже вдвічі, а під соняшником – в 1,3 раза. Окрім того, існує тенденція, продиктована запитами світового ринку, до збільшення

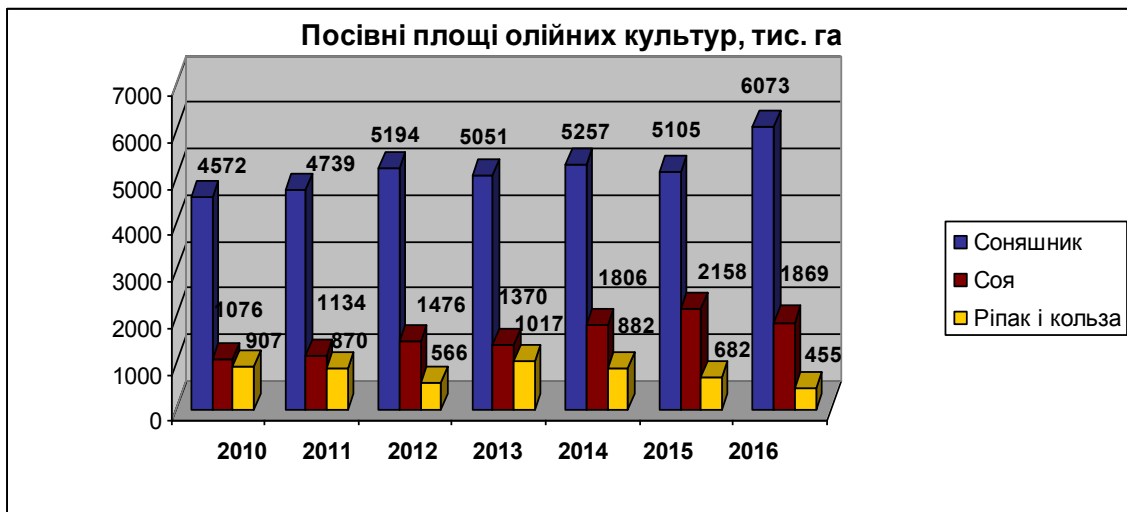

Рис. 1. Посівні площі олійних культур за 2010–2016 рр.

Джерело: складено автором на основі статистичних даних [6, с. 135].

Таблиця 1

Виробництво олій та тваринних жирів, маргарину і жирів харчових подібних (крім хімічно модифікованих) в Україні у 2011–2016 рр., тис. т

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Олія соєва нерафінована та її фракції	61,1	92,6	120	154	168	168,24
Олія соняшникова рафінована та її фракції	3177	3804	3403	4401	3715	4400,874
Олії ріпакова, свиріпова та гірчична, їх фракції, нерафіновані	16,7	2,2	52,1	101	150	81,562
Олії рослинні інші, нерафіновані	3,472	3,245	3,423	4,170	1,469	4,677
Олія соняшникова та її фракції, рафіновані	625	642	587	685	528	548,859
Маргарин і жири харчові подібні	175	178	144	133	142	184,253

Джерело: [6, с. 187]

виробництва соєвих бобів, білок яких широко використовується не тільки у харчовій промисловості. А також, як відомо, соєва олія займає друге місце після пальмової у структурі валового світового виробництва. У зв'язку з цим аналітики олійно-жирової галузі передбачають подальше зростання частки виробництва соєвих бобів в Україні. Це підтверджується статистичними даними, поданими у табл. 2.

Відповідно до розширення посівних площ олійних культур зростають і обсяги зібраного з них урожаю. Згідно зі статистичними даними табл. 2, з 2010 р. по 2016 р. у 2 рази зросло виробництво соняшнику, що становило 4277 тис. т, у 2,5 раза – сої, збір якої вже у 2017 р. очікується на рівні 5 млн. т. Виробництво ріпаку досягло свого максимуму у 2013 р. за обсягу 2352 тис. т, після чого почало знижуватися – до 1154 тис. т у 2016 р.

Позитивна динаміка показників обсягів виробництва рослинних олій свідчить про те, що у галузі намітилися тенденції до розвитку олійних підприємств. Справді, продовжують нарощувати потужності вітчизняні підприємства з переробки олійних культур. Станом на 1 січня 2016 року вони вже досягли 16,5 млн. т, тоді як у 1998 році було лише 2,5 млн. т [7]. Варто зазначити, що збільшення виробничих потужностей олійно-переробних підприємств відбувається як за рахунок модернізації тих підприємств, що діють, так і нового будівництва сучасних об'єктів.

Зростаючий попит на соняшникову олію на світовому ринку та відсутність експортних перешкод сприяють збільшенню обсягів експорту олійних культур. За інформацією об'єднання «Укроліяпром» вітчизняні переробні підприємства у 2016–2017 МР (маркетинговий рік – з вересня 2016 р. по серпень 2017 р.) експортували 5,84 млн т соняшникової олії, що на 30,4% перевищує показник попереднього маркетингового року [8].

Так, з початку 2017–2018 маркетингового року Україна експортувала 2 млн. т олійних культур, що в 1,8 рази більше за аналогічний попередній період [9].

Сьогодні соняшникова олія експортується до 124 країн світу. Основними країнами-експортерами станом на 2016 р. є Індія з часткою 29,5%, Китай – 12,6%, Нідерланди – 11%, Іспанія – 9,3%, Італія – 7,4%, Франція – 5,1% [8]. З кожним роком географія експорту розширюється. Виникає зростаючий попит на українські олії у країнах Азії, що є додатковим стимулом для збільшення потужностей.

Отже, олійно-жирова галузь є експортно-орієнтованою. Всередині країни залишається близько 10% всього виробництва для внутрішнього споживання. За статистикою споживання олії на одну особу у 2016 р. становило 12,4 кг [6], що тримається приблизно на одному рівні порівняно з останніми роками. Це свідчить про відсутність дефіциту на цей продукт та задоволення попиту в повному обсязі.

Водночас на ринку олійних культур існує низка проблем, з якими стикаються як виробники насіння, так і підприємства з його переробки. Однією з них є нестабільна ситуація на вітчизняному валютному ринку. Попри те, що протягом останніх років на світовому ринку відбувається зниження рівня цін на олії, на українському ринку ситуація протилежна. Високий рівень конкуренції серед олійно-екстракційних підприємств спричиняє тенденцію до зростання закупівельних цін на насіння олійних культур. В умовах валютних коливань для сільгоспвиробників олійна сировина є найбільш ліквідним активом. Тому вони намагаються продавати насіння соняшнику та інших олійних культур у період найвищих цін – наприкінці сезону.

Ще однією вагомою проблемою є скорочення обсягів виробництва олії ріпакової та соєвої, що підтверджують дані, наведені у табл. 1. Таку ситуацію експерти олійного ринку пояснюють тим, що завдяки скасуванню експортного мита на низку сільськогосподарських культур, серед яких є ріпак та соя, виробникам стало вигідніше вивозити безпосередньо насіння, а не продукт його переробки. Варто зазначити, що потужності українських олійних заводів дають змогу переробити близько 2 млн. т ріпаку і 2,7 млн. т сої щорічно. При цьому в межах країни переробляється лише 10% від урожаю ріпаку та 20-25% – сої. Вихід із цієї ситуації фахівці олійного ринку вбачають у запровадженні експортного мита у розмірі 10% на сою та ріпак. Такий законопроект знаходиться зараз на розгляді Верховної Ради. Другим механізмом, який би сприяв зменшенню вивезення насіння сої та ріпаку, є невідшкодування ПДВ під час експорту. Лише такі жорсткі методи дадуть змогу залишити в межах країни насіння цих олійних культур для подальшої переробки.

Українські агровиробники насторожені зростанням конкуренції на ринку соняшникової олії з боку Російської Федерації, що може посягнути їх із першості на світовому ринку. Адже в останні роки спостерігається нарощування обсягів виробництва та експорту соняшникової олії нашим північним сусідом. Збільшу-

Таблиця 2

Виробництво олійних культур, тис. т

Культура	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Соняшник	6772	8671	8387	11051	10134	11181	13627
Соя	1680	2264	2410	2774	3882	3931	4277
Ріпак і кольза	1470	1437	1204	2352	2198	1738	1154

Джерело: складено автором на основі статистичних даних [6, с. 136]

ються виробничі потужності та будуються нові сучасні термінали з великою вантажною пропускною здатністю, що дає змогу конкурувати з українськими експортерами. Укріплення конкурентних позицій вітчизняної олійної галузі вбачається у постійному моніторингу за якістю соняшникової олії.

Одним із вагомих кроків у напрямі зміцнення конкурентоспроможності є збільшення обсягів виробництва високоолеїнових олій та позиціонування їх як продукту преміум-класу, що дає змогу конкурувати з оливковою олією. Експерти стверджують, що високоолеїнова соняшникова олія має низку переваг. По-перше, вона не містить шкідливих транс-жирів. По-друге, має більш тривалий термін придатності і демонструє високу стабільність без гідрогенізації. По-третє, це продукт універсального використання для тривалого смаження та приготування. По-четверте, така олія позитивно впливає на стан здоров'я людини, знижуючи ризик розвитку онкологічних і серцево-судинних захворювань, укріплюючи імунну систему. Загалом частка насіння високоолеїнових сортів соняшнику на ринку США доходить вже до половини. Крім того, близько десяти років вирощує високоолеїновий соняшник Західна Європа, засіваючи ним більші площі, ніж звичайним насінням. А також високоолеїнова соняшникова олія має більший попит у країнах Євросоюзу. Це має стимулювати українських аграріїв до розширення посівних площ під цією культурою, що дасть змогу забезпечити стабільний експорт і отримання високої маржі.

Висновки. Таким чином, з вищевикладеного можна виокремити такі основні пріоритетні напрями розвитку галузі. Насамперед необхідно створити на рівні держави умови для сприяння збільшенню частки експорту безпосередньо продукту переробки олійних культур, переважно ріпаку та сої, а не їх насіння, тим більше, що на світовому ринку існує зростаючий попит на ці олії. Слід зазначити, що у розвинутих країнах забезпечується максимальна переробка олійних культур всередині держави. Це сприяє, з одного боку, забезпеченню робочими місцями, а з іншого – створенню доданої вартості.

Значну увагу необхідно приділити нарощуванню обсягів виробництва та експорту олійно-жирової продукції з високою доданою вартістю, таких як рафінована фасована олія, майонез, маргарини і жири спецпризначення.

Ще одним напрямом є збільшення частки виробництва олії з високоолеїнового соняшнику, що дає змогу зайняти гідне місце у сегменті олій преміум-класу.

Викладені перспективні напрями розвитку олійно-жирової галузі розкривають можливість для подальшого розширення експорту та збереження світового лідерства на зовнішньому ринку. Водночас є низка проблем, з якими

стикаються аграрії та споживачі внутрішнього ринку і які потребують вирішення. Насамперед це розширення посівних площ і порушення агротехніки вирощування олійних культур. Наприклад, за правилами сівозміни повторне вирощування соняшника на тій самій площі можливе лише через 7 років. Інакше під загрозою стає родючість ґрунтів і врожайність. Натомість відбувається застосування фермерами мінеральних добрив та комплексу хімічних засобів.

Максимальний експорт рослинних олій вітчизняного виробництва з високими якісними показниками відкриває попит на пальмову олію, значно дешевшу і не завжди найкращої якості, з боку виробників маргаринів, соусів, жирів, кондитерських та інших підприємств. Як наслідок, у такій ситуації страждає український споживач, до столу якого потрапляють продукти сумнівної якості.

Ці та інші проблеми потребують вирішення і є темою подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт асоціації «Укроліяпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua/?q=node/1>
2. Благодир Л.М. Конкуренція в олійно-жировій галузі України: поведінковий і функціональний аспекти [Електронний ресурс] / Л.М. Благодир, Н. Г. Вигонюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2015. – № 6. – С. 35-42. – Режим доступу: <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/1847>
3. Лозовський О. Перспективи розвитку олійно-жирової галузі в Україні [Електронний ресурс] / О. Лозовський, С. Слободянюк // Економічний аналіз. – 2013. – Т. 12(1). – С. 195–198. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_12%281%29_41
4. Манойленко О.В. Специфічні особливості олійно-жирової галузі як об'єктивна необхідність її державної підтримки / О.В. Манойленко, Т.А. Жадан // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 12–15.
5. Щербак Е.А. Сучасний стан та перспективи розвитку олійно-жирового виробництва у Запорізькій області / Е.А. Щербак // Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки. – 2013. – Вип. 24. – С. 124–133.
6. Україна у цифрах 2016 року. Статистичний збірник. За ред. І.Є. Вернера. – К., 2016. – 240 с.
7. Україна утвердилась як один із світових лідерів по експорту соняшникової олії [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukragroconsult.com/news/ukrayina-utverdilas-yak-odin-iz-svitovih-lideriv-po-eksportu-sonyashnikovoyi-oliyi-stepan-kapshuk>
8. Україна збільшила експорт соняшникової олії на третину [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://economics.unian.ua/agro/2178014-ukrajina-zbilshila-eksport-sonyashnikovoji-oliji-na-tretinu.html>
9. Украина экспортировала 2 млн. тонн масличных культур [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukragroconsult.com/news/ukrayina-eksportirovala-2-mln-tonn-maslichnyh-kultur>